

Goran PENEV*

PROJEKCIJE STANOVNIŠTVA REGIONA CRNE GORE, 2011–2061: REVIZIJA 2017.

Sažetak: Rad predstavlja analizu autorovih projekcija stanovništva Crne Gore do 2061. godine (revizija 2017) koje su bazirane na rezultatima Popisa iz 2011. Primenjen je dekomponovani pristup, što znači da su pretpostavke o budućim demografskim kretanjima postavljene posebno za svaki od tri regiona Crne Gore. Rezultati za zemlju predstavljaju zbir rezultata projekcija stanovništva primorskog, središnjeg i sjevernog regiona. Projekcije su urađene u sedam varijanti (varijanta niskog fertiliteta, varijanta srednjeg fertiliteta, varijanta visokog fertiliteta, varijanta konstantnog fertiliteta, varijanta konstantnog mortaliteta, konstantna varijanta, varijanta nultog migracionog salda), koje se razlikuju u zavisnosti od konkretne kombinacije usvojenih pretpostavki o kretanju fertiliteta, mortaliteta i migracionog salda po starosti i polu u periodu 2011–2061.

Na osnovu rezultata šest od sedam projekcionih varijanti izveden je zaključak da će stanovništvo Crne Gore u 2061. biti brojnije, a udeo starih veći nego početne 2011. godine. Do smanjenja stanovništvo bi došlo samo ukoliko bi bila ostvarene pretpostavke tzv. konstantne varijante. Gotovo istovetan zaključak može se izvesti i za primorski i središnji region. Jedini izuzetak je severni region čije bi stanovništvo u 2061. godini bilo malobrojnije nego 2011. i izloženo intenzivnijem demografskom starenju. Istovremeno, stanovništvo primorskog i središnjeg regiona bi bilo demografski mlađe od stanovništva severnog regiona.

Ključne riječi: *projekcije stanovništva, starenje stanovništva, Crne Gore, regionalni pristup*

Imajući u vidu izuzetnost situacije s početka 2000-ih godina, ne samo sa demografskog, već i političkog, ekonomskog i socijalnog aspekta, za autore hipoteza o mogućim pravcima budućeg demografskog razvitka Crne Gore je od najveće važnosti da pravilno ocene suštinu aktuelnih promena, odnosno da li je reč o kratkoročnoj pojavi, nastavku ili početku dugoročnih trendova. Ova konstatacija dobija na značaju u slučaju kada rezultirajuće projekcije imaju za

---

* Dr Goran Penev, Institut društvenih nauka — Centar za demografska istraživanja, Beograd

cilj da ukažu na demografske perspektive Crne Gore i njena tri regiona u jednom petodecenijskom periodu. A posebno stoga što je reč o srednjoročnim demografskim projekcijama jedne populaciono male zemlje, ali i njenih regiona, koji imaju sve karakteristike malih područja, pa samim tim i izrada projekcije stanovništva ima mnoga ograničenja tipična za takve projekcije (Rayer 2015).

U tom smislu, za projekcije stanovništva Crne Gore do 2061. od najveće je važnosti pravilno postavljanje hipoteza o smeru i intenzitetu migratornih kretanja. Što se tiče budućih tendencija fertiliteta i mortaliteta, čini se da ih je mnogo jednostavnije predvideti. Ovo ne samo zbog toga što u prethodnih nekoliko decenija nije bilo promena koje su značajnije odudarale od dugoročnih tendencija, već i što, čini se s pravom, u narednih nekoliko decenija realno ne postoje uslovi za neke korenite promene u tom domenu.

1. Metodologija i polazne hipoteze

Projekcije stanovništva Crne Gore, čiji se rezultati objavljuju u ovom radu, zasnovane su na pretpostavkama o kretanju mortaliteta, fertiliteta i migracija u periodu 2011–2061. Prilikom izrade projekcija primenjen je kohort-komponentni metod (tzv. analitički metod) što podrazumeva da su postavljene hipoteze o komponentama kretanja stanovništva, tj. o populacionom fertilitetu po starosti žena, o smrtnosti po starosti i polu kao i o obimu migracionog salda i njegovoj distribuciji po starosti i polu.

Projekcije su izrađene uz primenu dekomponovanog pristupa. To znači da su hipoteze o budućim demografskim trendovima usvajane pojedinačno za svaki od tri crnogorska regiona. Rezultati za Crnu Goru predstavljaju zbir rezultata projekcija stanovništva primorskog, središnjeg i severnog regiona.

Projekcije su rađene u sedam varijanti: varijanta niskog fertiliteta, srednjeg fertiliteta, visokog fertiliteta i konstantnog fertiliteta, zatim varijanta konstantnog mortaliteta, konstantna varijanta i varijanta nultog migracionog salda. Prve četiri varijante se međusobno razlikuju prema usvojenoj varijanti o fertilitetu, dok su kombinacije hipoteza o mortalitetu i migracijama istovetne za svaku od njih. Za petu varijantu je pretpostavljen konstantan mortalitet po starosti i polu, dok su hipoteze o fertilitetu i migracijama iste kao kod tzv. varijante srednjeg fertiliteta. Šesta varijanta je zasnovana na pretpostavci da će fertilitet, mortalitet i migracioni saldo, odnosno da će za sve tri komponente demografskog razvitka specifične stope po starosti i polu biti nepromenjene (konstantne) tokom čitavog projekcionog perioda. Za sedmu varijantu je usvojena hipoteza o nultom migracionom saldu, takođe po starosti i polu, dok su hipoteze

o fertilitetu i mortalitetu iste kao i kod varijante srednjeg fertiliteta. Sve hipoteze su postavljane za svako petogodišnje razdoblje u okviru celokupnog projekcionog perioda od 2011. do 2061. godine. Za prvo petogodišnje razdoblje (2011–2015) korišćeni su stvarni statistički podaci o fertilitetu i mortalitetu, dok su prilikom usvajanja hipoteza o migracionom saldu po starosti uzeti u obzir podaci MONSTATa o unutrašnjim migracijama stanovništva opština. U tom smislu, nazivu ovih projekcija dodat je nastavak: Revizija 2017. Inače, ove projekcije predstavljaju novu reviziju projekcija istog autora iz 2012. godine rađenih na osnovu rezultata popisa stanovništva Crne Gore iz 2011, (Kaluđerović 2014)

Prilikom postavljanja hipoteza vodilo se računa da usvojene varijante pretpostavki o budućim trendovima komponenti kretanja stanovništva budu, s današnjeg aspekta posmatrano, u granicama realno ostvarivih vrednosti izabranih demografskih indikatora. Jedini izuzetak predstavljaju hipoteze o konstantnom fertilitetu, konstantnom mortalitetu i nultom migracionom saldu koje su usvojene samo u cilju izrade tzv. ilustrativnih varijanti projekcija, a ne i kao scenariji mogućih budućih trendova komponenti kretanja stanovništva Crne Gore.

Tabela 1. Varijante projekcija prema kombinaciji usvojenih hipoteza o komponentama kretanja stanovništva

<i>Projekciona varijanta</i>	<i>H i p o t e z a</i>		
	<i>Fertilitet</i>	<i>Mortalitet</i>	<i>Migracije</i>
Niskog fertiliteta	Nizak	Očekivan	Očekivane
Srednjeg fertiliteta	Srednji	Očekivan	Očekivane
Visokog fertiliteta	Visok	Očekivan	Očekivane
Konstantnog fertiliteta	Konstantan	Očekivan	Očekivane
Konstantnog mortaliteta	Srednji	Konstantan	Očekivane
Konstantna	Konstantan	Konstantan	Konstantne
Nultog migracionog salda	Srednji	Očekivan	Nulti migracioni saldo

Kao bazna populacija korišćeno je procenjeno stanovništvo regiona po petogodišnjim starosno-polnim grupama na dan 1. januar 2011. Bazno stanovništvo dobijeno je kao rezultat tzv. poslepopisnih prilagođavanja. Od broja stanovnika regiona po starosti (po godinama rođenja) i polu prema konačnim rezultatima popisa stanovništva od 31. marta 2011, oduzet je broj živorođenih (po polu) i dodat broj umrlih (po starosti i polu) za prva tri meseca 2011. godine. Prilikom izrade procena baznog stanovništva po starosti i polu apstrahovane

su migracije i to zbog nedostajanja pouzdanih podataka o spoljnim i unutrašnjim migracijama po starosti i polu za prva tri meseca 2011. godine.

Prilikom izrade ovih projekcija stanovništva Crne Gore do 2061. godine, osnovna namera nije bila da one imaju prognostički, već prvenstveno analitički karakter. S tim u vezi, smatramo metodološki i terminološki nekorektnim praksu ocenjivanja „tačnosti” takvih projekcija (Nikitović 2004). Svakako, to ne znači da je neumesno kritički se osvrtni na usvojene hipoteze o budućim trendovima komponenti kretanja stanovništva ili pak na primenjeni metod projekcija.

1.1. Hipoteze o fertilitetu

Za sve četiri varijante hipoteza o fertilitetu pretpostavljeno je da će u svakom regionu u početnoj godini projekcionog perioda (2011) fertilitet ženskog stanovništva po starosti biti identičan proseku u dvogodišnjem periodu 2010/2011. Kod varijante konstantnog fertiliteta ista pretpostavka je usvojena i za čitav projekcioni period (do 2061. godine). Ostale tri varijante uključuju pretpostavku o promenljivosti nivoa fertiliteta, i to kako ukupnog tako i njegove distribucije po starosti (tabela 2).

Tabela 2. Hipoteze o vrednostima stope ukupnog fertiliteta po regionima.
Početak, sredina i kraj projekcionog perioda

<i>Region</i>	<i>2011.</i>	<i>2036.</i>	<i>2061.</i>
Hipoteza niskog fertiliteta			
Primorski region	1,60	1,58	1,50
Središnji region	1,66	1,53	1,50
Severni region	1,76	1,54	1,50
Hipoteza srednjeg fertiliteta			
Primorski region	1,60	1,90	1,90
Središnji region	1,66	1,85	1,90
Severni region	1,76	1,86	1,90
Hipoteza visokog fertiliteta			
Primorski region	1,60	2,14	2,20
Središnji region	1,66	2,09	2,20
Severni region	1,76	2,10	2,20
Hipoteza konstantnog fertiliteta			
Primorski region	1,60	1,60	1,60
Središnji region	1,66	1,66	1,66
Severni region	1,76	1,76	1,76

Kod niske varijante je pretpostavljeno da će krajem projekcionog perioda (2061) stopa ukupnog fertiliteta (SUF) iznositi 1,50 deteta po ženi. Projekcijski period je podeljen na dva potperioda 2011–2040. i 2041–2060. U prvom bi, u sva tri regiona, bio nastavljen postojeći trend laganog pada fertiliteta i njegovog izjednačavanja do nivoa „ciljne” stope ukupnog fertiliteta od 1,50 deteta po ženi. Za poslednje dve decenije projekcionog perioda (2041–2060) pretpostavljeno je zadržavanje fertiliteta na tom „ciljnom” nivou, i to u sva tri regiona.

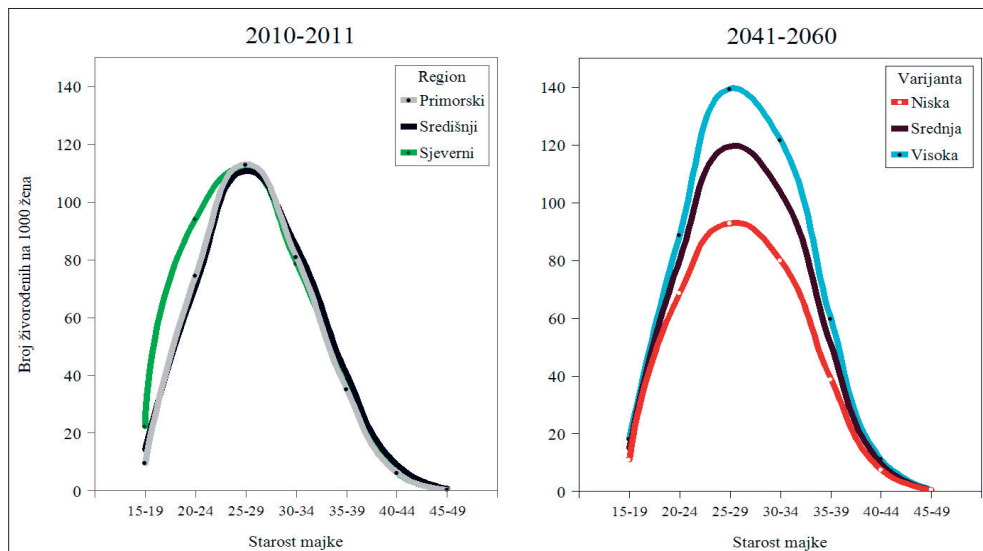
Kod preostale dve varijante promenljivog fertiliteta pošlo se od pretpostavke da će u narednim decenijama doći do preokreta u kretanju fertiliteta. Ta dva scenarija budućeg kretanja fertiliteta stanovništva Crne Gore zasnivaju se na pretpostavci da će nakon višedecenijskog opadanja ili donekle stagnantnih kretanja prisutnih tokom 1990-ih uglavnom doći do laganog povećanja prosečnog broja dece po ženi.¹ Time bi bile nastavljene promene koje su primećene od sredine prve decenije 21. veka. Prema hipotezama usvojenim za varijantu srednjeg fertiliteta, „ciljna” stopa ukupnog fertiliteta iznosi 1,90,² u sva tri regiona bi bila dostignuta do 2041. godine. Tako bi, prema toj varijanti, sredinom i krajem projekcionog perioda nivo fertiliteta u sva tri crnogorska regiona bio viši od aktuelno dostignutog. Ali to istovremeno znači da bi projicirani nivo fertiliteta bio i dalje ispod nivoa neophodnog za zamenu generacija (vrednost neto stope reprodukcije bi 2060. godine iznosila 0,89, tj. fertilitet bi bio za 11% niži od nivoa potrebnog za prostu reprodukciju stanovništva).

I kod varijante visokog fertiliteta pretpostavljeno je povećanje fertiliteta, s tim što bi ono bilo znatno intenzivnije nego kod srednje varijante. Prema hipotezi visokog fertiliteta, „ciljni” nivo fertiliteta iznosi 2,2 deteta po ženi, što bi bilo za oko 5% iznad nivoa neophodnog za zamenu generacija (SUF od 2,1). S današnje tačke gledišta, ostvarenje pretpostavke o visokom fertilitetu deluje prilično nerealno jer je u Crnoj Gori slična vrednost stope ukupnog fertiliteta poslednji put dostignuta pre tri decenije (početkom 1980-ih). Ujedno, u 21. veku u Evropi je nivo SUF-a od 2,2 deteta po ženi dostignut samo na Islandu

¹ Statistički podaci za 2010/2011. i 2015/2016. godinu koji se odnose na primorski, kao i na središnji region idu u prilog usvojenoj pretpostavci o povećanju fertiliteta stanovništva.

² Stopa ukupnog fertiliteta od oko ili iznad 1,90 deteta po ženi na području Crne Gore poslednji put bila je zabeležena krajem 2000-ih (1,89 u 2008. i 1,98 u 2009. godini). U Evropi je, prema podacima za 2015. godinu, vrednost SUF-a od oko ili iznad tzv. ciljne SUF od 1,90 deteta po ženi registrovana u Švedskoj (1,85), Irskoj (1,92) i Francuskoj (1,92) (baza podataka Evrostata: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>).

Grafikon 1. Specifične stope fertiliteta po varijantama hipoteza o fertilitetu. Stvaran fertilitet za 2010–2011. (po regionima) i hipoteze za period 2041–2060. (po varijantama)

(2009. i 2010), dok je u svim ostalim zemljama on ispod nivoa koji obezbeđuje prostu reprodukciju stanovništva.

Kod sve tri varijante promenljivog fertiliteta pretpostavljeno je da će se promene nivoa fertiliteta kao i njegove distribucije po starosti odvijati u smeru eliminisanja postojećih, mada ne značajnih, regionalnih razlika. Tako je kod sve tri varijante hipoteza pretpostavljena ista vrednost „ciljnog” fertiliteta za sva tri regiona, za koju je predviđeno da bude dostignuta u 2040. godini i da se, zatim, održava na tom nivou do kraja projekcionog perioda (do 2061).

Što se tiče distribucije ukupnog fertiliteta po starosti, pretpostavljeno je da će razlike u vrednosti specifičnih stopa fertiliteta po regionima biti potpuno eliminisane do 2040. godine. Promene bi se odvijale u smeru smanjenja uдела rađanja adolescentkinja i mladih fertilnih žena (do 30. godine starosti) odnosno nastavka, već duže vreme prisutnog, procesa odlaganja rađanja, tj. povećanje uдела žena starih 35–44 godine u ukupnom fertilitetu (grafikon 1).

1.2. Hipoteze o mortalitetu

Prilikom izrade projekcija stanovništva Crne Gore za period 2011–2061. usvojene su dve varijante hipoteza o budućim kretanjima smrtnosti po starosti i polu — konstantnog mortaliteta i promenljivog ili tzv. očekivanog mortaliteta.

U varijanti konstantnog mortaliteta, koja, pre svega analitičkog karaktera, pretpostavljeno je zadržavanje nivoa smrtnosti po starosti i polu u čitavom projekcionom periodu na nivou prosečne smrtnosti koja je izračunata za dvogodišnji period 2010–2011. Prilikom usvajanja pretpostavki za drugu varijantu hipoteza o budućim trendovima mortaliteta analizirana su kretanja smrtnosti po starosti i polu, odnosno očekivanog trajanja života u Crnoj Gori od druge polovine 1990-ih, skorašnjih promena vrednosti specifičnih stopa smrtnosti i dužine života u zemljama iz okruženja, odnosno drugim bivšim evropskim socijalističkim zemljama, saznanja o rezervama za povećanje prosečnog broja godina življenja u svim fazama individualnog života, uz istovremene procene o delovanju psiholoških i socioekonomskih faktora na nivo smrtnosti stanovništva u budućnosti, kao i na osnovu očekivanja o pozitivnim promenama u sistemu zdravstvene zaštite, uključujući i one institucionalne, ali i programske prirode.

Usvojene hipoteze o očekivanim promenama mortaliteta baziraju se na dve konkretne pretpostavke. Prvo, da će se smrtnost po starosti kontinuirano smanjivati, i to za sve starosne grupe i za oba pola, odnosno da će se stalno povećavati dužina očekivanog trajanja života pri živorođenju, kako muškog tako i ženskog stanovništva. Pretpostavljeno je i da će se smanjivati razlika u nivou smrtnosti po polu. Tako bi za Crnu Goru razlika u dužini očekivanog trajanja života pri živorođenju muškog i ženskog stanovništva bila svedena sa 5,1 godine (73,4 godine za muško i 78,5 za žensko) koliko je iznosila početkom projekcionog perioda (2010–2011) na 4,6 godina (83,6 prema 88,2 godine), kolika bi bila na kraju projekcionog perioda (tabela 3). Takvi trendovi bili bi u skladu sa aktuelnim kretanjima u smrtnosti po polu koji su u protekle dve decenije zabeleženi u Crnoj Gori (Penev 2009), a koji su još duže vreme prisutni u pojedinim evropskim zemljama sa najdužim očekivanim trajanjem života (npr. u skandinavskim zemljama, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Nemačkoj, Italiji i drugim (Sardon 2006). Drugo, pretpostavljeno je i da će se regionalne razlike u smrtnosti stanovništva sve više smanjivati. Tako bi, prema usvojenim hipotezama, do 2041. godine došlo do potpunog izjednačavanja dužine očekivanog trajanja života po regionima, što bi se održalo i do kraja projekcionog perioda.

Mada se usvojene hipoteze o budućim trendovima mortaliteta stanovništva Crne Gore čine prilično optimističkim, posebno ukoliko se imaju u vidu kretanja u poslednje dve do tri decenije 20. veka (Penev 2008), poređenja sa zemljama koje su najviše odmakle u pogledu sniženja smrtnosti upućuje da takve pretpostavke imaju realnih šansi da budu ostvarene. Tako je, na primer, dužina očekivanog trajanja života pri živorođenju za žensko stanovništvo Crne Gore, koja je prema ovim projekcijama pretpostavljena da će biti ostvarena do 2041. godine, već sada realnost u desetak evropskih zemalja ili je čak

Tabela 3. Očekivano trajanje života pri živorođenju po polu (hipoteza „očekivanog” mortaliteta). Regioni Crne Gore, 2011, 2036. i 2061.

<i>Region</i>	<i>Pol</i>	<i>2011.</i>	<i>2036.</i>	<i>2061.</i>
Primorski region	m.	74,7	77,9	83,6
	ž.	80,0	82,8	88,2
Središnji region	m.	73,2	77,6	83,6
	ž.	78,8	82,5	88,2
Severni region	m.	72,9	77,5	83,6
	ž.	77,2	82,1	88,2

značajno premašena, kao npr. u Švajcarskoj, Španiji, Italiji ili pak Francuskoj. Slična je situacija i s hipotezama o smrtnosti muškog stanovništva jer je dužina očekivanog trajanja života koja je pretpostavljena za 2041. godinu uveliko dostignuta ili premašena u više od deset evropskih zemalja. Ujedno, treba naglasiti da je produženje očekivanog trajanje života koje je hipotezama predviđeno da u Crnoj Gori bude ostvareno u petodecenijskom periodu, u spomenutim zemljama realizovano u mnogo kraćem vremenskom intervalu (Vallin 2013).

1.3. Hipoteze o migracijama

I kod projekcija budućih migracionih trendova postavljene su tri varijante hipoteza: nultog migracionog salda, konstantnih i očekivanih migracija. Varijanta hipoteza o nultom migracionom saldu bazirana je na pretpostavci o nultom migracionom saldu po starosti i polu, i to tokom čitavog projekcionog perioda, a uključena je samo u sedmu projekcionu varijantu istoimenog naziva.

Varijante o konstantnim migracijama zasnovana je na pretpostavci da će u svakom regionu prosečna godišnje stope migracionog salda po starosti i polu tokom čitavog projekcionog razdoblja biti identične procenjenim vrednostima godišnjih specifičnih stopa migracionog salda po petogodišnjim starosno-polnim grupama u međupopisnom periodu 2003–2011. S obzirom na projicirane promene broja stanovnika po starosti i polu, hipoteze o konstantnim migracijama ne podrazumevaju i konstantan migracioni saldo (tabela 4).

Prilikom postavljanja varijante hipoteza o očekivanim migracijama pošlo se od opredeljenja da su trajno završeni ratni sukobi u neposrednom okruženju Crne Gore, da će biti intenziviran proces evroatlantskih integracija zemlje, da će se znanto poboljšati ekonomska i finansijska situacija i ubrzati privredni rast cele zemlje. Takve promene vodile bi ka postepenom eliminisanju negativnog migracionog salda, odnosno ka pretvaranju Crne Gore u neto imigraciono

Tabela 4. Hipoteze o godišnjem migracionom saldu, po polu.
Regioni Crne Gore, 2011, 2036. i 2061.

<i>Region</i>	<i>Pol</i>	<i>2011.</i>	<i>2036.</i>	<i>2061.</i>
		Hipoteza očekivanog migracionog salda		
Primorski region	m.	191	291	514
	ž.	137	309	527
Središnji region	m.	311	470	732
	ž.	391	497	747
Severni region	m.	-969	-120	160
	ž.	-1063	-129	165
		Hipoteza konstantnih stopa migracionog salda po starosti i polu		
Primorski region	m.	29	25	22
	ž.	-14	-11	-6
Središnji region	m.	271	264	241
	ž.	362	345	321
Severni region	m.	-1237	-672	-290
	ž.	-1424	-708	-314

područje. Za prvu deceniju projekcionog perioda (do 2021) pretpostavljeno je da bi prosečan godišnji migracioni saldo, na nivou zemlje kao celine, i dalje bio negativan, ali opadajući. Nakon 2021. godine došlo bi do izjednačavanja broja odseljenih i broja doseljenih, tj. do dostizanja nultnog migracionog salda. U naredne dve dekade (do 2041) bilo bi nastavljeno intenzivnije povećavanje broja doseljenih od broja odseljenih, što bi rezultiralo stalno pozitivnim i rastućim migracionim saldonom, na nivou Crne Gore, u primorskom i središnjem regionu, kao i stalnom smanjenju negativnog migracionog salda stanovništva severnog regiona. Usvojena je pretpostavka da bi u tom, sada tipičnom emigracionom regionu 2041. godine migracioni saldo dostigao nulti nivo i da bi u poslednje dve decenije projekcionog perioda i to područje postalo neto imigraciono. Ostvarenje usvojenih pretpostavki bi u 2061. godini rezultiralo migracionim saldonom koji bi za Crnu Goru u celini iznosio oko 2.850 lica.

Takve pretpostavke u pogledu budućih migracionih trendova zasnovane su i na saznanjima o neminovnosti nastavka ubrzanog starenja stanovništva Crne Gore i njegovim demografskim i ekonomskim posledicama. Takođe, očekuje se da će u narednih 10–15 godina u Crnoj Gori doći do značajnog povećanja tražnje za radnom snagom. Sve to, a uzimajući u obzir i iskustva nekih drugih evropskih zemalja u tranziciji, kao i imajući u vidu karakter migracionih tokova koji su prisutni u Crnoj Gori početkom 21. veka, uticalo je da se prihvati

pretpostavka o potpunom preokretu u spoljnim migracijama, odnosno usvajanje hipoteze o pozitivnom migracionom saldu. Najverovatnije je da bi imigranti, najpre, uglavnom dolazili iz susednih zemalja regiona i drugih zemalja u tranziciji, da bi kasnije, oni u najvećem broju vodili poreklo iz zemalja Azije i Afrike.

Hipoteze o migracionom saldu su postavljene po starosti i polu. S obzirom na to da je pretpostavljeno da će među migrantima dominirati ekonomski migranti, među njima će najbrojnija biti lica stara 20–29 godina. Ujedno, usvojena je hipoteza da će migrantkinje biti brojnije od migranata što je, pored ostalog, bazirano i na savremenim svetskim trendovima (Morokvašić 2010).

2. Demografske posledice ostvarenja usvojenih hipoteza o budućim trendovima komponenti kretanja stanovništva Crne Gore

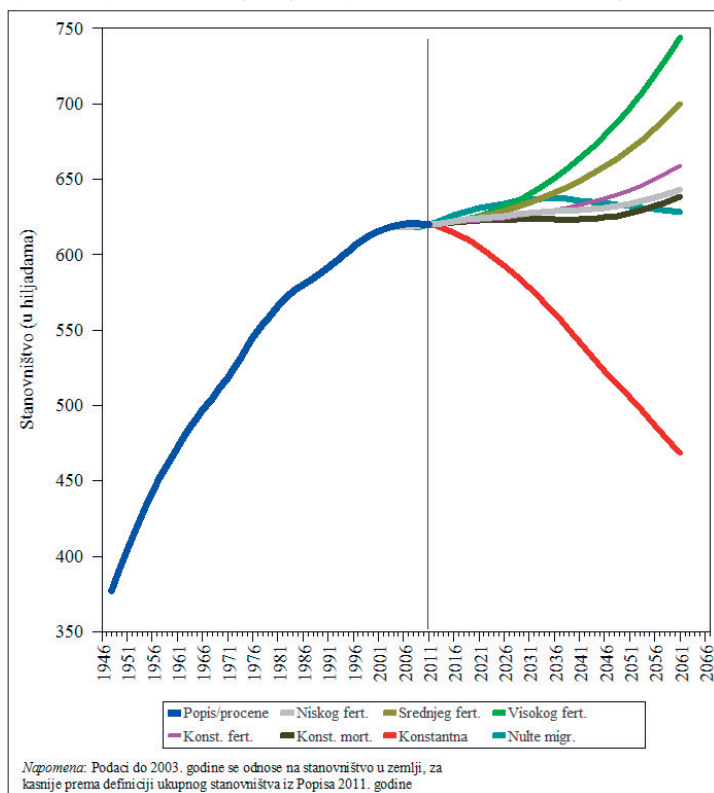
Brojnost stanovništva Crne Gore i njegov sastav po starosti i polu u narednih pola veka isključivo zavisi od aktuelnog obima i starosno-polne strukture ukupnog stanovništva, kao i od nivoa i konkretnih promena svake od tri komponente populacione dinamike. S obzirom na to da se kod svake od varijanti projekcija stanovništva Crne Gore do 2061. godine polazi od istog baznog stanovništva (procenjeno stanovništvo po starosti i polu početkom 2011), različitost usvojenih hipoteza o budućim trendovima mortaliteta, fertiliteta i migracija uslovljava i razlike u rezultatima projekcija, kako u pogledu kretanja obima ukupnog stanovništva, tako i u vezi sa kretanjima komponenti populacione dinamike (broj živorođenih, umrlih, migracioni saldo), kao i razlika u sastavu stanovništva po starosti i polu.

2.1. Kretanje ukupnog stanovništva

U prvoj polovini projekcionog perioda razlike između varijanti u pogledu obima stanovništva, nisu izrazite, što se prvenstveno može tumačiti velikim značajem koji kod srednjoročnih projekcija ima bazno stanovništvo, odnosno polazna starosno-polna struktura. Međutim, u drugoj polovini projekcionog perioda razlike u populacionoj veličini po varijantama postaju naglašenije (grafikon 2, tabela 5). To je najviše rezultat kumuliranja efekata pretpostavljenih budućih trendova komponenti kretanja stanovništva. Tako bi, na primer, prema rezultatima projekcija u 2036. godini razlika u broju stanovnika prema varijanti visokog fertiliteta (najveći broj stanovnika) i konstantne varijante (najmanji broj stanovnika) iznosila 89 hiljada, dok bi u 2061. godini bila trostruko veća (276 hiljada).

Bitnu odliku kretanja projektovanog stanovništva Crne Gore do 2061. godine predstavljaju i razlike u smeru kretanja demografskog rasta po varijantama.

Grafikon 2. Ukupno stanovništvo Crne Gore u periodu 1948–2011. (rezultati popisa i procena) i projekcije za period 2011–2061. (po varijantama)

Prema varijantama niskog, srednjeg, visokog i konstantnog fertiliteta, broj stanovnika bi se kontinuirano povećavao tokom čitavog projekcionog perioda. S druge strane, ispunjenje pretpostavki konstantne varijante prouzrokovale bi kontinuirani pad broja stanovnika Crne Gore. Ostvarenje varijante nultog migracionog salda bi u periodu 2011–2060. proizvelo različite smerove kretanja broja stanovnika. U prvoj polovini projekcionog perioda broj stanovnika bi se lagano povećavao, a u drugoj, takođe lagano, smanjivao.

Prema rezultatima projekcija, stanovništvo Crne Gore bi u 2061. godini moglo da se kreće u intervalu od 744 hiljade (varijanta visokog fertiliteta) do 468 (konstantna varijanta). To, s jedne strane, znači da bi u petdecenijskom periodu ostvarenje „maksimalne” varijante (značajno povećanje fertiliteta, smanjenje mortaliteta, pozitivan migracioni saldo) uslovalo povećanje stanovništva zemlje od 124 hiljade stanovnika (za 20%). S druge strane, ostvarenje pretpostavki na kojima je bazirana „minimalna” varijanta (zadržavanje vrednosti sve

2021.	624102	624925	625542	622524	622613	605035	630635
2031.	627484	634622	639969	626851	623502	578265	636534
2041.	629419	648782	663332	632830	623143	542154	635935
2051.	633559	669573	697091	642476	627482	505426	632010
2061.	642996	699579	744166	658765	638663	468399	628063
Indeks rasta 2061. (2011 = 100)	103,7	112,9	120,1	106,3	103,0	75,6	101,3
Primorski region							
2011.	148605	148605	148605	148605	148605	148605	148605
2021.	155082	155279	155428	152993	155120	149306	151575
2031.	159260	160995	162294	155774	159347	145435	151853
2041.	162026	166856	170485	158330	162301	137655	149841
2051.	166144	175435	182527	162270	167259	128253	147887
2061.	172685	187536	199199	168896	174802	118263	146353
Indeks rasta 2061. (2011 = 100)	116,2	126,2	134,0	113,7	117,6	79,6	98,5
Središnji region							
2011.	293302	293302	293302	293302	293302	293302	293302
2021.	308494	308923	309245	308278	307606	306536	301358
2031.	319022	322759	325557	319810	316986	312443	305247
2041.	326205	336431	344116	329446	323512	311581	305869
2051.	332562	351645	366222	339034	330120	306799	304621
2061.	339789	369774	393394	350210	337794	299017	302308
Indeks rasta 2061. (2011 = 100)	115,8	126,1	134,1	119,4	115,2	101,9	103,1
Severni region							
2011.	177880	177880	177880	177880	177880	177880	177880
2021.	160526	160723	160869	161253	159887	149193	177702
2031.	149202	150868	152118	151267	147169	120387	179434
2041.	141188	145495	148731	145054	137330	92918	180225
2051.	134853	142493	148342	141172	130103	70374	179502
2061.	130522	142269	151573	139659	126067	51119	179402
Indeks rasta 2061. (2011 = 100)	73,4	80,0	85,2	78,5	70,9	28,7	100,9

Neujednačene projicirane stope rasta stanovništva regiona uslovile bi i promenu u distribuciji ukupnog stanovništva Crne Gore po područjima. Rezultati projekcija sasvim jasno upućuju da će u pogledu udela stanovništva regiona u ukupnom stanovništvu zemlje i u periodu do 2061. godine biti nastavljeni trendovi koji su prisutni duže od pola veka. Popisni podaci ukazuju da se udeo

stanovništva severnog regiona u ukupnom stanovništvu Crne Gore smanjivao tokom čitave druge polovine 20. veka, a u druga dva regiona povećavao — središnjeg od popisa iz 1948, a primorskog od popisa iz 1961. godine (Penev 2008).

Potpuno isti smer kretanja učešća regiona u ukupnom stanovništvu zemlje bio bi prisutan i u slučaju realizacije bilo koje projekcione varijante, s izuzetkom varijante nultog migracionog salda. Što se tiče središnjeg regiona, njegov udeo u ukupnom stanovništvu Crne Gore bi se povećavao u slučaju ostvarenja bilo projekcione varijante, a na tom području bi u 2061. godini, prema rezultatima 6 od 7 varijanti, živelo više od polovine ukupnog projiciranog stanovništva zemlje. Udeli bi uglavnom iznosilo oko 53%, a prema konstantnoj varijanti bi taj region u ukupnom stanovništvu Crne Gore učestvovao sa čak 64%. Istovremeno, realizacija konstatne varijante bi dovela do ogromnog smanjenja udela severnog regiona, i to do nivoa od svega 11% ukupnog stanovništva zemlje. Inače, vrlo je verovatno da će učešće tog regiona do 2061. godine biti svedeno sa početnih 29% na oko 2% ukupnog stanovništva Crne Gore. Poređenja radi, prema popisu iz 1961. godine, na tom području je živio gotovo svaki drugi stanovnik zemlje (46,2%).

Smer promena distribucije ukupnog stanovništva Crne Gore po regionima bi bio promenjen jedino pod pretpostavkom realizacije projekcione varijante nultog migracionog salda. Naime, ukoliko bi u narednom periodu bio potpuno eliminisan uticaj migracione komponente, tada bi, pod pretpostavkom ostvarenja hipoteza srednjeg fertiliteta i očekivanog smanjenja smrtnosti, došlo do neznatnog povećanja broja stanovnika severnog i središnjeg regiona, uz praktičnu stagnaciju njihovog udela u ukupnom stanovništvu Crne Gore, odnosno do neznatnog smanjenja broja stanovnika, kao i učešća primorskog regiona u ukupnom stanovništvu zemlje.

2.1. Budući trendovi komponenti kretanja stanovništva

Realizacija usvojenih hipoteza o fertilitetu, mortalitetu i migracijama, ali i tzv. demografska inercija koja je uslovljena nasleđenom starosnom strukturom, određivali bi i buduće trendove komponenti kretanja stanovništva, tj. dinamiku broja živorođene dece, broja umrlih i obima migracionog salda u narednim decenijama.

Prema metodološkim rešenjima koja su primenjena prilikom izrade ovih projekcija, hipoteze o očekivanim migracijama su konkretizovane preko apsolutnog obima migracionog salda po polu, što znači da je razlika između broja doseljenih i broja odseljenih direktno određena usvojenim hipotezama na kojima

su bazirane tzv. projekcione varijante koje uključuju i hipoteze o očekivanim migracijama, a ne i budućom strukturom stanovništva po starosti i polu. Kako su ranije obrazložene usvojene hipoteze o migracionim tokovima, ovom prilikom neće biti data analiza mogućih budućih trendova te komponente kretanja ukupnog stanovništva. Ipak, treba ponovo istaći da autor projekcija smatra realnim očekivanje da će u narednih pola veka Crna Gora od jednog emigracionog postati izrazito imigraciono područje. To je i pretpostavljeno u projekcionim varijantama (ukupno ih je pet od sedam) koje uključuju tzv. očekivane migracije. Naime, već počev od projekcionog potperioda 2021–2025. broj doseljenih bi stalno bio veći od broja odseljenih, a ukupan pozitivan migracioni saldo u celokupnom projekcionom periodu 2011–2060. iznosio bi oko 57 hiljade lica ili prosečno preko 1.100 lica godišnje. Od posebne važnosti je da od sredine 20. veka u Crnoj Gori nije zabeležen sličan obim niti stopa godišnjeg migracionog salda pozitivnog predznaka.

Što se tiče komponenti prirodnog kretanja, tj. broja živorođenih i umrlih i, kao izvedene kategorije, prirodnog priraštaja, za njih je predviđen znatno širi dijapazon mogućih budućih trendova. Veći broj mogućnosti je ne samo rezultat više usvojenih varijanti hipoteza, pre svega onih o fertilitetu, već i činjenice da je broj živorođenih, a naročito umrlih, neposredno određen obimom i starosno-polnom strukturom ukupnog projiciranog stanovništva.

Kao opšti zaključak može se navesti da nije nerealno očekivati da će Crna Gora i do 2061. godine vrlo verovatno ostati područje pozitivnog prirodnog priraštaja, ali sa velikom izvesnošću da bi u prvoj polovini projekcionog perioda mogla biti prisutna pojava intenzivnijeg smanjenja prirodnog priraštaja. Međutim, ostvarenje hipoteza o niskom fertilitetu rezultiralo bi relativno brзом pojavom negativnog prirodnog priraštaja (već tokom 2020-ih).

Kao i prilikom razmatranja kretanja ukupnog stanovništva, primetne su značajne regionalne razlike i u pogledu projiciranog prirodnog kretanja stanovništva. I u ovom slučaju najpovoljnije demografske performanse odnose se na središnji region, a uveliko najnepovoljnije na sjeverni region. Tako bi ostvarenje pretpostavki na kojima su bazirane projekcione varijante u središnjem regionu, prema četiri, uslovilo pozitivan prirodni priraštaj (varijante srednjeg, visokog i konstantnog fertiliteta, kao i varijanta nultog migracionog salda), a prema ostale tri negativan prirodni priraštaj u periodu 2011–2061. I dok bi realizacija varijanti srednjeg i visokog fertiliteta prouzrokovala kontinuirano pozitivan prirodni priraštaj, ostvarenja pretpostavki konstantne varijante i varijante nultog migracionog salda ne bi mogla da spreče da u drugoj polovini projekcionog perioda broj umrlih stalno i u sve većem obimu nadmašuje broj živorođenih. Istovremeno, realizacija pretpostavki na kojima su zasnovane varijante

Tabela 6. Komponente kretanja ukupnog stanovništva prema projekcionoj varijanti srednjeg fertiliteta. Crna Gore i regioni, 2011–2061. (po projekcionim potperiodima)

<i>Godina (1. jan.)</i>	<i>Broj stanovnika</i>	<i>Period</i>	<i>Porast stanovništva</i>	<i>Migracioni saldo</i>	<i>Prirodni priraštaj</i>	<i>Živo- rođeni</i>	<i>Umrli</i>
Crna Gora							
2011.	619787	2011–2015.	2212	-4823	7035	37064	30029
2016.	621999	2016–2020.	2926	-1536	4462	36526	32064
2021.	624925	2021–2025.	3926	777	3149	36057	32908
2026.	628851	2026–2030.	5771	3484	2287	35593	33306
2031.	634622	2031–2035.	6429	5236	1193	35419	34226
2036.	641051	2036–2040	7731	7498	233	35584	35351
2041.	648782	2041–2045.	9459	9407	52	35952	35900
2046.	658241	2046–2050.	11332	10773	559	36411	35852
2051.	669573	2051–2055.	13877	12341	1536	37018	35482
2056.	683450	2056–2060.	16129	13725	2404	37618	35214
2061.	699579						
Primorski region							
2011.	148605	2011–2015.	3438	1515	1923	9053	7130
2016.	152043	2016–2020.	3236	1708	1528	9352	7824
2021.	155279	2021–2025.	2821	1795	1026	9284	8258
2026.	158100	2026–2030.	2895	2361	534	9076	8542
2031.	160995	2031–2035.	2793	2684	109	9057	8948
2036.	163788	2036–2040.	3068	3148	-80	9250	9330
2041.	166856	2041–2045.	3812	3671	141	9585	9444
2046.	170668	2046–2050.	4767	4168	599	9929	9330
2051.	175435	2051–2055.	5667	4599	1068	10218	9150
2056.	181102	2056–2060.	6434	5050	1384	10424	9040
2061.	187536						
Središnji region							
2011.	293302	2011–2015.	8329	2584	5745	18768	13023
2016.	301631	2016–2020.	7292	3206	4086	18374	14288
2021.	308923	2021–2025.	6773	3388	3385	18345	14960
2026.	315696	2026–2030.	7063	4153	2910	18351	15441
2031.	322759	2031–2035.	6791	4442	2349	18513	16164
2036.	329550	2036–2040.	6881	5006	1875	18821	16946
2041.	336431	2041–2045.	7331	5598	1733	19131	17398
2046.	343762	2046–2050.	7883	6067	1816	19375	17559
2051.	351645	2051–2055.	8746	6710	2036	19664	17628
2056.	360391	2056–2060.	9383	7162	2221	19971	17750
2061.	369774						

<i>Godina (1. jan.)</i>	<i>Broj stanovnika</i>	<i>Period</i>	<i>Porast stanovništva</i>	<i>Migracioni saldo</i>	<i>Prirodni priraštaj</i>	<i>Živo- rođeni</i>	<i>Umrli</i>
Severni region							
2011.	177880	2011–2015.	-9555	-8922	-633	9243	9876
2016.	168325	2016–2020.	-7602	-6450	-1152	8800	9952
2021.	160723	2021–2025.	-5668	-4406	-1262	8428	9690
2026.	155055	2026–2030.	-4187	-3030	-1157	8166	9323
2031.	150868	2031–2035.	-3155	-1890	-1265	7849	9114
2036.	147713	2036–2040.	-2218	-656	-1562	7513	9075
2041.	145495	2041–2045.	-1684	138	-1822	7236	9058
2046.	143811	2046–2050.	-1318	538	-1856	7107	8963
2051.	142493	2051–2055.	-536	1032	-1568	7136	8704
2056.	141957	2056–2060.	312	1513	-1201	7223	8424
2061.	142269						

srednjeg i visokog fertiliteta podrazumeva i pozitivan migracioni saldo, što bi dodatno ojačalo demografsku vitalnost središnjeg regiona.

Što se tiče severnog regiona, na tom području bi ostvarenje usvojenih varijanti u 6 od 7 slučajeva rezultiralo negativnim prirodnim priraštajem, čak i u slučaju ostvarenja varijante visokog fertiliteta, i to gotovo tokom čitavog projekcionog perioda. U tom smislu, jedini izuzetak bila bi realizacija varijante nultog migracionog salda koja bi jedina uslovila pojavu pozitivnog prirodnog priraštaja. To znači da bi smanjenje ukupnog stanovništva severnog regiona bilo rezultat simulatnog dejstva negativnog prirodnog priraštaja i negativnog migracionog salda, što bi nesumnjivo otežavalo mogućnost demografske revitalizaciju tog područja. Ovom prilikom kao posebno ilustrativne treba istaći rezultate konstantne varijante čija bi realizacija u severnom regionu uslovila vrlo intenzivno smanjenje broja živorođenih i kontinuirano, ali brojačano mnogo manje značajno smanjenje broja umrlih lica. Takve promene bi, uz stalno negativan migracioni saldo, uslovile veliko smanjenje broja stanovnika tog regiona. Na tom primeru vrlo jasno se mogu sagledati uticaji ubrzanog demografskog starenja i depopulacije na smer, ali i intenzitet kretanja broja živorođenih i umrlih lica.

2.2. Projicirane promene u starosnom sastavu stanovništva

Rezultati projekcija ukazuju da će u narednim decenijama demografsko starenja biti jedna od najvažnijih karakteristika populacionog razvitka Crne Gore. Njeno stanovništvo će na kraju projekcionog perioda biti demografski starije

nego pedeset godina ranije, i to ukoliko se ostvari ma koja kombinacija usvojenih pretpostavki na kojima se baziraju konstruisane projekcione varijante.

Razlike u pogledu promene starosne strukture po varijantama ispoljavale bi se jedino u intenzitetu odvijanja procesa starenja, a ne i u promeni osnovnog smera menjanja starosne strukture stanovništva (tabele 7). Naime, ako se pod demografskim starenjem podrazumeva samo povećanje udela starih u ukupnom stanovništvu (uža definicija), tada bi ono bilo najintenzivnije ukoliko bi se ostvarila niska varijanta projekcija, dok bi se najsporije odvijalo u uslovima koji su ugrađeni u varijantu konstantnog mortaliteta.

Broj lica starijih od 65 godina bi se u Crnoj Gori, prema rezultatima projekcione varijante niskog fertiliteta, do 2061. godine, više nego udvostručio (sa 79 hiljada u 2011. na 176 hiljada u 2061. godini), što bi u proseku predstavljalo godišnje povećanje od po gotovo 2 hiljade lica godišnje. Tako da bi, na kraju projekcionog perioda, više nego svaki četvrti stanovnik Crne Gore (27,4%) bio stariji od 65 godina. Početkom projekcionog perioda u toj starosti nije bio ni svaki osmi stanovnik zemlje (12,8%). Naročito ubrzano bilo bi tzv. starenje starih, odnosno starenje samog vrha starosne piramide (tabela 8). Naime, u istom petodecenijskom razdoblju, broj lica starih 80 ili više godina bi se povećao za preko 4 puta (sa 15 hiljada na 61 hiljadu). To znači da bi ostvarenje projekcione varijante niskog fertiliteta uslovalo da u 2061. godini bezmalo svaki 10 stanovnik zemlje bude stariji od 80 godina.

Istovremeno, prema rezultatima iste varijante niskog fertiliteta, u narednih pola veka doći će do veoma intenzivnog smanjenja broj lica mlađih od 15 godina, i to sa 119 hiljada u 2011. na 86 hiljada u 2061. godini. Njihov udeo u ukupnom stanovništvu bi se sveo sa 19,2% na 13,3%.

Evidentno je da bi se u uslovima usvojenih projekcionim varijanti niskog fertiliteta odvijalo vrlo intenzivno demografsko starenja Crne Gore i to, simultano, s vrha i od baze starosne piramide. Kao rezultat takvih promena u starosnoj strukturi višestruko bi bila povećana vrednost indeksa starenja (odnos starih 65 ili više godina i mlađih do 15 godina) i to sa 0,67 u 2011. na 2,06 u 2061, što znači da bi krajem projekcionog perioda broj starih bio više nego dvostruko veći od broja mlađih. Prosečna starost bi se, u istom razdoblju, povećala za 10 godina (sa 37,7 na 46,4 godine).

Istovetan opšti zaključak u pogledu odvijanja demografskog starenja mogao bi biti donet i u slučaju ostvarenja bilo koje od ostalih šest varijanti projekcija. S obzirom na to da su u svim varijantama, osim u konstantnoj i varijanti konstantnog mortaliteta, usvojene jedinstvene hipoteze o budućim trendovima smrtnosti po starosti i polu, razlike u projiciranom broju starih po varijantama ili ne postoje, ili su minimalne (u zavisnosti da li su uključene migracije).

Tabela 7a: Stanovništvo Crne Gore i regiona po velikim starosnim grupama, 2011, 2036. i 2061. (po projekcionim varijantama niskog, srednjeg i visokog fertiliteta i nultog migr. salda)

<i>Region / Proj. varijanta</i>	<i>God.</i>	<i>Ukupno</i>	<i>0–14</i>	<i>15–39</i>	<i>40–64</i>	<i>65 +</i>
Crna Gora	2011.	619787	119131	219364	201869	79423
Niskog fertiliteta	2036.	628575	95985	193980	208522	130088
	2061.	642996	85628	177564	203312	176492
Srednjeg fertiliteta	2036.	641051	107640	194801	208522	130088
	2061.	699579	115008	203957	204122	176492
Visokog fertiliteta	2036.	650413	116385	195416	208522	130090
	2061.	744166	139026	223921	204728	176491
Nultog migracionog salda	2036.	637023	106624	191552	208979	129868
	2061.	628063	97902	173401	185264	171496
Primorski region	2011.	148605	26443	51103	51232	19827
Niskog fertiliteta	2036.	160727	25128	49431	51944	34224
	2061.	172685	24198	49691	53940	44856
Srednjeg fertiliteta	2036.	163788	27991	49629	51944	34224
	2061.	187536	32134	56410	54136	44856
Visokog fertiliteta	2036.	166086	30141	49777	51944	34224
	2061.	199199	38575	61487	54281	44856
Nultog migracionog salda	2036.	151010	24779	44156	48622	33453
	2061.	146353	23161	40442	42734	40016
Središnji region	2011.	293302	57062	107905	93537	34798
Niskog fertiliteta	2036.	322988	50192	101714	109171	61911
	2061.	339789	45557	94291	107600	92341
Srednjeg fertiliteta	2036.	329550	56327	102141	109171	61911
	2061.	369774	61140	108272	108021	92341
Visokog fertiliteta	2036.	334473	60927	102462	109171	61913
	2061.	393394	73869	118848	108337	92340
Nultog migracionog salda	2036.	305903	50327	92153	102930	60493
	2061.	302308	46623	82591	89141	83953
Severni region	2011.	177880	35626	60356	57100	24798
Niskog fertiliteta	2036.	144860	20665	42835	47407	33953
	2061.	130522	15873	33582	41772	39295
Srednjeg fertiliteta	2036.	147713	23322	43031	47407	33953
	2061.	142269	21734	39275	41965	39295
Visokog fertiliteta	2036.	149854	25317	43177	47407	33953
	2061.	151573	26582	43586	42110	39295
Nultog migracionog salda	2036.	180110	31518	55243	57427	35922
	2061.	179402	28118	50368	53389	47527

Tabela 7b: Stanovništvo Crne Gore i regiona po velikim starosnim grupama (u %), 2011, 2036. i 2061. (po varijantama niskog, srednjeg i viskog fertiliteta i nultog migr. salda)

<i>Region / Proj. varijanta</i>	<i>God.</i>	<i>Ukupno</i>	<i>0–14</i>	<i>15–39</i>	<i>40–64</i>	<i>65 +</i>
Crna Gora	2011.	100,0	19,2	35,4	32,6	12,8
Niskog fertiliteta	2036.	100,0	15,3	30,9	33,2	20,7
	2061.	100,0	13,3	27,6	31,6	27,4
Srednjeg fertiliteta	2036.	100,0	16,8	30,4	32,5	20,3
	2061.	100,0	16,4	29,2	29,2	25,2
Visokog fertiliteta	2036.	100,0	17,9	30,0	32,1	20,0
	2061.	100,0	18,7	30,1	27,5	23,7
Nultog migracionog salda	2036.	100,0	16,7	30,1	32,8	20,4
	2061.	100,0	15,6	27,6	29,5	27,3
Primorski region	2011.	100,0	17,8	34,4	34,5	13,3
Niskog fertiliteta	2036.	100,0	15,6	30,8	32,3	21,3
	2061.	100,0	14,0	28,8	31,2	26,0
Srednjeg fertiliteta	2036.	100,0	17,1	30,3	31,7	20,9
	2061.	100,0	17,1	30,1	28,9	23,9
Visokog fertiliteta	2036.	100,0	18,1	30,0	31,3	20,6
	2061.	100,0	19,4	30,9	27,2	22,5
Nultog migracionog salda	2036.	100,0	16,4	29,2	32,2	22,2
	2061.	100,0	15,8	27,6	29,2	27,3
Središnji region	2011.	100,0	19,5	36,8	31,9	11,9
Niskog fertiliteta	2036.	100,0	15,5	31,5	33,8	19,2
	2061.	100,0	13,4	27,7	31,7	27,2
Srednjeg fertiliteta	2036.	100,0	17,1	31,0	33,1	18,8
	2061.	100,0	16,5	29,3	29,2	25,0
Visokog fertiliteta	2036.	100,0	18,2	30,6	32,6	18,5
	2061.	100,0	18,8	30,2	27,5	23,5
Nultog migracionog salda	2036.	100,0	16,5	30,1	33,6	19,8
	2061.	100,0	15,4	27,3	29,5	27,8
Severni region	2011.	100,0	20,0	33,9	32,1	13,9
Niskog fertiliteta	2036.	100,0	14,3	29,6	32,7	23,4
	2061.	100,0	12,2	25,7	32,0	30,1
Srednjeg fertiliteta	2036.	100,0	15,8	29,1	32,1	23,0
	2061.	100,0	15,3	27,6	29,5	27,6
Visokog fertiliteta	2036.	100,0	16,9	28,8	31,6	22,7
	2061.	100,0	17,5	28,8	27,8	25,9
Nultog migracionog salda	2036.	100,0	17,5	30,7	31,9	19,9
	2061.	100,0	15,7	28,1	29,8	26,5

To je, pre svega, zato što su sva lica koja će tokom projekcionog pripadati grupi starih bila rođena 1995. ili ranije, tj. pre početne godine projekcionog perioda. Inače, razlike u pogledu udela starih u projiciranom ukupnom stanovništvu su mnogo izraženije, a zavise od ukupnog broja stanovnika, koji je uglavnom određen usvojenom hipotezom o fertilitetu odnosno pretpostavkom o migracionom saldu. Tako bi u 2061. godini stanovništvo staro 65 ili više godina, sa istim projiciranim brojem stanovnika (176 hiljada) u slučaju ostvarenja varijante visokog fertiliteta, učestvovalo sa 23,7% u ukupnom stanovništvu odnosno za 3,7 procentnih poena manje nego što bi bilo u slučaju ostvarenja varijante niskog fertiliteta.

S druge strane, povećanje broja starih bilo bi usporenije ukoliko bi smrtnost po starosti i polu tokom čitavog projekcionog perioda ostala na nivou iz 2010–2011, hipoteze koja je inkorporirana u projekcionu varijantu konstantnog mortaliteta i konstantnu varijantu. Konkretno, u slučaju ostvarenja varijante konstantnog mortaliteta, udeo starih u ukupnom stanovništvu (19,2% u 2061) bio bi niži nego u slučaju ostvarenja bilo koje druge projekcije varijante. Takođe, ostvarenje pretpostavki o očekivanom smanjenju mortaliteta bi krajem projekcionog perioda rezultiralo sa 53 hiljade lica starijih od 65 godina više nego ukoliko bi se mortalitet po starosti i polu zadržao na nivo s početka projekcionog razdoblja (176 hiljada prema 123 hiljada). Razlika je još naglašenija kod kontingenta starih 80 ili više godina (61 hiljada prema 30 hiljade). To jasno ukazuje na velike rezerve koje postoje u domenu snižavanja smrtnosti stanovništva, posebno starijeg sredovečnog i starog.

Izabrane kombinacije pretpostavki o budućim trendovima komponenti populacione dinamike na kojima su bazirane varijante projekcija sugerišu da se najveće razlike po varijantama u pogledu projiciranih promena starosne strukture stanovništva Crne Gore mogu očekivati u slučaju kretanja udela lica mlađih od 15 godina. Naime, kako se četiri od sedam varijanti projekcija međusobno razlikuju samo prema usvojenim hipotezama o fertilitetu, preko analize tako projektovanog broja i udela mladih najbolje se može sagledati upravo uticaj promene fertilitetne komponente na odvijanje demografskog starenja. Međutim, s obzirom na to da je riječ o srednjoročnim projekcijama sa pedesetogodišnjim projekcionim periodom, taj uticaj se pre svega odnosi na odvijanje procesa starenja od baze starosne piramide.

Rezultati projekcija te četiri varijante vrlo očigledno sugerišu da bi stanovništvo Crne Gore u 2061. godini imalo manji udeo lica mlađih od 15 nego pola veka ranije u slučaju ostvarenja bilo koje hipoteze o budućim promenama fertiliteta, odnosno da bi ono, i s tog aspekta, bilo demografski starije krajem nego početkom projekcionog perioda. Međutim, iako bi i prema varijantama srednjeg

Tabela 8. Osnovni pokazatelji demografske starosti. Crna Gora i regioni, 2011, 2036. i 2061. (prema projekcionim varijantama niskog, srednjeg i visokog fertiliteta i nultog migr. salda)

<i>Region / Projekciona varijanta</i>	<i>God.</i>	<i>Stari 80 + (u %)</i>	<i>Indeks starenja</i>	<i>Indeks zavisnosti</i>	<i>Prosečna starost</i>
Crna Gora	2011.	2,4	0,67	0,47	37,7
Niskog fertiliteta	2036.	5,4	1,36	0,56	42,7
	2061.	9,5	2,06	0,69	46,4
Srednjeg fertiliteta	2036.	5,3	1,21	0,59	42,0
	2061.	8,8	1,53	0,71	43,9
Visokog fertiliteta	2036.	5,2	1,12	0,61	41,5
	2061.	8,2	1,27	0,74	42,2
Nultog migracionog salda	2036.	5,3	1,22	0,59	42,1
	2061.	9,5	1,75	0,75	45,3
Primorski region	2011.	2,6	0,75	0,45	38,8
Niskog fertiliteta	2036.	6,0	1,36	0,59	42,7
	2061.	9,1	1,85	0,67	45,4
Srednjeg fertiliteta	2036.	5,9	1,22	0,61	42,0
	2061.	8,4	1,40	0,70	43,0
Visokog fertiliteta	2036.	5,8	1,14	0,63	41,6
	2061.	7,9	1,16	0,72	41,4
Nultog migracionog salda	2036.	6,3	1,35	0,63	43,0
	2061.	10,0	1,73	0,76	45,1
Središnji region	2011.	2,2	0,61	0,46	37,0
Niskog fertiliteta	2036.	5,0	1,23	0,53	42,0
	2061.	9,2	2,03	0,68	46,2
Srednjeg fertiliteta	2036.	4,9	1,10	0,56	41,3
	2061.	8,5	1,51	0,71	43,8
Visokog fertiliteta	2036.	4,8	1,02	0,58	40,8
	2061.	7,9	1,25	0,73	42,1
Nultog migracionog salda	2036.	5,2	1,20	0,57	42,1
	2061.	9,8	1,80	0,76	45,5
Severni region	2011.	2,5	0,70	0,51	37,7
Niskog fertiliteta	2036.	5,8	1,64	0,61	44,2
	2061.	11,0	2,48	0,73	48,2
Srednjeg fertiliteta	2036.	5,7	1,46	0,63	43,5
	2061.	10,1	1,81	0,75	45,6
Visokog fertiliteta	2036.	5,6	1,34	0,65	43,0
	2061.	9,5	1,48	0,77	43,8
Nultog migracionog salda	2036.	4,8	1,14	0,60	41,5
	2061.	8,8	1,69	0,73	44,9

i visokog fertiliteta udeo mladih krajem projekcionog perioda bio manji nego bazne 2011. godine, smer promena tog pokazatelja demografske starosti kao i kretanja ukupnog broja lica mlađih od 15 godina, ne bi se odvijao kao što bi to bio slučaj ukoliko bi se ostvarile varijante niskog ili konstantnog fertiliteta. Prema srednjoj varijanti, u Crnoj Gori bi nakon 2041. godine moglo da se očekuje povećanje broja lica mlađih od 15 godina, s tim što bi broj mladih u 2061. i dalje bio manji nego polazne 2011. godine. Prema varijanti visokog fertiliteta preokret u kretanju broja mladih bi mogao da se desi „već” posle 2031. godina, kada je nakon dvodecenijskog kontinuiranog povećanja fertiliteta pretpostavljeno dostizanje nivoa koji obezbeđuje prostu reprodukciju stanovništva. Takve promene bi po varijanti visokog fertiliteta u 2061. godini rezultirale i većim brojem lica mlađih od 15 godina nego polazne 2011. godine. Povećanje od 20 hiljada lica (17%) nije beznačajno, ali je još bitnije da rezultati varijante visokog, ali i srednjeg fertiliteta, ukazuju da je u dogledno vreme moguće ostvariti vidljive pomake u poboljšanju starosne strukture stanovništva Crne Gore.

S druge strane, ostvarenje pretpostavki na kojima su zasnovane varijanta niskog ili konstantnog fertiliteta bi krajem projekcionog razdoblja rezultiralo ne samo opadanjem udela u ukupnom stanovništvu, već i smanjenjem broja lica mlađih od 15 godina. Tako bi, prema rezultatima te dve varijante, broj mladih u Crnoj Gori na kraju projekcionog perioda iznosio 85,6 hiljada (varijanta niskog fertiliteta), odnosno 95,3 hiljade (varijanta konstantnog fertiliteta), što bi u odnosu na 2011. godinu predstavljalo smanjenje broja mladih za 34 hiljade (28%) odnosno 24 hiljade (20%). Opšti je zaključak da će, i pored razlika u smeru i tempu projiciranih kretanja broja mladih, njihov udeo u ukupnom projiciranom stanovništvu Crne Gore u 2061. godini biti manji nego 2011. godine (tada je iznosio 19,2%) i to bez obzira na projekcionu varijantu. Najveće procentno učešće mladih, odnosno najsporije odvijanje demografskog starenja od baze starosne piramide bilo bi dostignuto u slučaju realizacije varijante visokog fertiliteta (18,7%), a najmanji, odnosno najbrže starenje stanovništva ukoliko bi se nivo fertiliteta ženskog stanovništva Crne Gore kretao u skladu sa pretpostavkama koje su predviđene niskom varijantom (13,3% u 2061. godini). Međutim, ostvarenje ostalih pretpostavki na kojima se baziraju te varijante, a posebno realizacija pretpostavljenog smanjenja smrtnosti, dovelo bi do istovremenog, još intenzivnijeg, povećanja udela starih, odnosno do odvijanja mnogo intenzivnijeg starenja s vrha starosne piramide.

Prema rezultatima projekcija, u prvoj polovini 21. veka odvijanje demografskog starenja biće i osnovna karakteristika promene starosne strukture stanovništva sva tri crnogorska regiona. Takođe, može se očekivati da promene starosne strukture koje će se desiti u periodu do sredine 21. veka najverovatnije

neće voditi ka demografskoj heterogenizaciji Crne Gore, već naprotiv, ka manje ili više izraženoj homogenizaciji njene starosne strukture.

Početkom projekcionog perioda (2011) stanovništvo primorskog regiona je, prema vrednostima svih najvažnijih indikatora demografske stvarnosti, bilo demografski starije od stanovništva središnjog i severnog regiona. Ipak, razlike nisu naglašane (tabele 7 i 8), a stanovništvo sva tri regiona bi moglo da se svrsta u isti, peti u podeli od sedam stadijuma demografske starosti (Penev 1995).

Što se tiče promena koje se mogu očekivati u narednim decenijama, rezultati projekcija upućuju da bi realizacija bilo koje od projekcionih varijanti uzrokovala intenziviranje starenja stanovništva, procesa koji je već duže prisutan u sva tri regiona. Ipak, prema rezultatima šest od ukupno sedam projekcionih varijanti, u 2061. godini bi kao demografski najstarije moglo da se identifikuje stanovništvo severnog regiona. Taj region bi krajem projekcionog perioda, ujedno, mogao da ima i najmlađu starosnu strukturu, ali jedino pod uslovom ostvarenja varijante nultog migracionog salda. Međutim, regionalne razlike u dostignutoj demografskoj starosti projiciranog stanovništva bi po svim varijantama bile male i uglavnom manje naglašene nego što su bile početne 2011. godine. Izuzetak bi predstavljala samo realizacija tzv. konstantne projekcione varijante. Naime, zadržavanje fertiliteta, mortaliteta i migracionog salda na istom nivou tokom čitavog projekcionog perioda bi dovelo do ubedljivo najbržeg starenja stanovništva severnog regiona. Realizacija takvih pretpostavki bi dovela do višestrukog smanjenja broja mladih od 15 godina, uz relativno umereno smanjenje broja starih 65 ili više godina. Kao posledica takvih kretanja došlo bi do bezmalo prepolovljavanja udela mladih (sa 20% u 2011. na 11% u 2061. godini), zatim do više nego udvostručenja udela starih (sa 14% na 35%), i sledstveno do veoma intenzivnog povećanja vrednosti indeksa starenja (sa 0,7 na 3,1) i prosečne starosti (50,9 godina). Istovetan smer promena starosne strukture bi u slučaju ostvarenja konstantne varijante bio prisutan i u primorskom i Središnjem regionu, ali bi intenzitet promena bio mnogo manje naglašen.

Bez obzira na regionalne razlike koje se tiču budućeg intenziteta starenja, ali, s određenih aspekata, i suprotnih smerova promena starosne strukture u periodu do 2061. godine, može se zaključiti da će stanovništvo svih regiona, kao uostalom i cele Crne Gore, do kraja projekcionog perioda spadati u grupu vrlo starih populacija, odnosno da će se nalaziti u stadijumu duboke ili, još izvesnije, u poslednjem, sedmom stadijumu najdublje demografske starosti.

Literatura

- [1] Morokvašić, M. (2010). "Feminizacija migracija?" *Stanovništvo*, XLVIII, 2, 25–52, DOI: 10.2298/STNV 1002025 M
- [2] Nikitović, V. (2004). *Tačnost projekcija stanovništva Srbije*. Geografski institut „Jovan Cvijić,” SANU, Beograd.
- [3] Kaluđerović, J. i dr. (2014). Projekcije stanovništva Crne Gore do 2060. godine sa strukturnom analizom stanovništva Crne Gore. MONSTAT, Podgorica, 2014.
- [4] Penev, G. (1995). „Stanovništvo po starosti i polu”. U S. Radovanović, red. *Stanovništvo i domaćinstva SR Jugoslavije prema popisu 1991*. Savezni zavod za statistiku i Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, 117–144.
- [5] Penev, G. (2008). *Demografski trendovi u Crnoj Gori od sredine 20. vijeka i perspektive do 2050. godine*. Zavod za statistiku Crne Gore — Monstat, Podgorica.
- [6] Rayer, S. (2015). „Demographic Techniques: Small-area Estimates and Projections”. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences (Second Edition)*. Elsevier Ltd., 162–169. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.31015-7>
- [7] Sardon, J-P. (2006). „Évolution démographique récente des pays développés — La conjoncture démographique: l'Europe et les autres pays développés”. *Population*, 61, 3, 227–300
- [8] Vallin J. (2013). „Inequalities in Life Expectancy Between and Within European Countries”. In G. Neyer et al., (eds.) *The Demography of Europe*, Springer, 139–173

Goran PENEV

POPULATION PROJECTIONS OF MONTENEGRO, 2011-2063

Summary

This paper represents the analyse of the author's 2017 revision of the population projections of Montenegro to 2061 based on the 2011 Census data. The decomposed approach was applied. This means that the assumptions about the future demographic trends were adopted separately for each of the three regions of Montenegro, and the results for the country are the sum of the results of population projections of the regions of the Coastal, Central and Northern Montenegro. The projections were made in seven variants (variants of low fertility, medium fertility and high fertility, constant fertility, constant mortality, constant variant, and zero net migration variant), which differ according to the combination of the adopted assumptions of the changes in fertility, mortality and net migration by age and sex for the period 2011–2061.

The main conclusions that can be drawn based on the results of population projections are that in 2061 by six variants Montenegro will have more population and significantly higher share of the elderly than in the initial year 2011. The population decrease was calculated only by the constant variant. Almost the same conclusion applies to the regions of the Coastal and Central Montenegro. The only exception is the Northern region, whose population in 2061 would be less numerous than in 2011 and with the leading position in the speed of population ageing process. At the same time, according to the values of all the main ageing indicators the regions of Coastal and Central Montenegro would have the younger populations.

Key words: population projections, population ageing, Montenegro, regional approach